REFLECȚII ASUPRA IMPORTANȚEI CERCETĂRILOR DE TEREN ÎN CONTEXTUL ANALIZEI GRAIURILOR POLONEZE PE CALE DE DISPARIȚIE DIN BUCOVINA ROMÂNEASCĂ[1]

KARINA STEMPEL-GANCARCZYK

Reflections on the Importance of Field Research, in the Context of the Analysis of Endangered Polish Idioms in the Romanian side of Bukovina

(*Abstract*) [*]

The article refers to different aspects and the importance of field research in analyzing the language and culture of Polish communities in Bukovina. The author presents the importance of long and direct research in order to obtain rich data and analyzes the research situation as a starting point for developing awareness of the importance of their own language and culture among the people who use Polish dialects in Romania.

Keywords: Polish idioms, Polish communities, Bucovina, Romania, cercetările lingvistice, kapusta ziemniaczana, language death.

La conferința științifică internațională „Bucovina și bucovinenii. Un secol de la Marea Unire", a XVII-a sesiune anuală de referate și comunicări științifice a Institutului „Bucovina", organizată în anul 2018, am susținut referatul intitulat „Dispariția limbii în satele poloneze din Bucovina românească". Acesta prezenta procesele de dispariție a limbii pe care le-am cercetat în ultimii ani, analizând graiurile poloneze din România[2]. Textul se referea la trei din cele patru graiuri deosebite în anii '60 de către Elena Deboveanu și Stanisław Gogolewski care, în cadrul cercetărilor lor, au împărțit graiurile poloneze din România pe localități:

[1] Traducere: Mihaela Dzióbek. Autorul a obținut fonduri ca parte a finanțării unei burse de doctorat de la Centrul Național de Știință nr. 2018/28/T/HS2/00055 (Etiuda 6).

[*] Traducerea rezumatului: Karina Stempel-Gancarczyk.

[2] Rezultatul cercetărilor pe această temă îl constituie lucrarea de doctorat cu titlul *Procesy zanikania języka na podstawie badań gwar polskich na Bukowinie rumuńskie* [Procesele de dispariție a limbii pe baza cercetărilor graiurilor poloneze din Bucovina românească], a cărei susținere a avut loc în 25 iunie 2019, la Institutul de Slavistică al Academiei Poloneze de Științe din Varșovia.

Analele Bucovinei, **XXVII**, *1* (54), p. 221–226, Rădăuți – București, 2020

BDD-A32641 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:28 UTC)

a) graiul satului Cacica; b) graiul așa-numiților munteni bucovineni; c) graiul satului Ruda; d) graiul satelor Bulai și Mihoveni[3]. Cele mai noi concluzii referitoare la problema graiurilor din Bucovina au fost prezentate de către Helena Krasowska, în cartea *Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina* [Mărturia unui patrimoniu pe cale de dispariție. Limba polonă în Bucovina: România – Ucraina][4], care este rezultatul cercetărilor efectuate în cadrul grantului „Mowa polska na Bukowinie Karpackiej. Dokumentacja zanikającego dziedzictwa narodowego [Limba polonă în Bucovina Carpatică. Documentația unui patrimoniu național pe cale de dispariție]"[5], realizat în anii 2015–2018. Helena Krasowska a împărțit limba polonezilor din Bucovina (înțelegând întregul ținut istoric, așadar cuprinzând atât teritoriul actual românesc, cât și cel ucrainean) în: 1) polona bucovineană, care este continuatoarea limbii polone din zona răsăriteană a Poloniei (Kresy); 2) graiul muntenilor bucovineni și 3) graiul satului Bulai, cu trăsături ale dialectului din zona Małopolska. Autoarea a mai deosebit trăsăturile limbii pe cale de dispariție vorbită de polonezii din Vicșani și Cacica[6].

Cercetările lingvistice efectuate în ultimii ani în Bucovina românească ne îndeamnă la mai multe reflecții metodologice, inclusiv cu privire la rolul cercetătorului în salvarea mărturiilor de limbă și în trezirea conștiinței lingvistice și culturale în comunitățile analizate.

Potrivit lui Wojciech Burszta, limba este unul din domeniile fundamentale ale culturii, prin care se exprimă afilierea identității (alături de presupusele legături de sânge, înțelegerea afinității rasiale, sentimentul de apartenență la regiunea, religia și obiceiurile respective)[7]. În condițiile de funcționare a unei comunități care utilizează limba respectivă ca minoritate națională, datorită condițiilor istorice și politice, s-a ajuns adeseori la situația în care accesul la cultura minorității (inclusiv la limbă) a fost în mare măsură limitat. În astfel de circumstanțe, de obicei funcția limbii ca element al identității etnice a fost preluată de către religie[8]. Însă, indiferent de situația respectivei minorități naționale, limba, păstrată chiar și într-o formă rudimentară, constituie moștenirea acesteia și mărturia istoriei sale.

[3] E. Deboveanu, S. Gogolewski, „Przegląd polskich gwar na terenie Rumunii", în „Język Polski", 46, 1966, pp. 112–131.

[4] H. Krasowska, M. Pokrzyńska, L. A. Suchomłynow, *Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina*, Warszawa, 2018.

[5] NPRH (Programul Național de Dezvoltare a Științelor Umaniste), nr. 1bH 15 0354 83.

[6] H. Krasowska, M. Pokrzyńska, L. A. Suchomłynow, *op. cit.*, pp. 84, 123.

[7] W. J. Burszta, *Antropologia kultury*, Poznań, 2008, pp. 137–138.

[8] Această problemă, raportată la situația minorității poloneze din România, este analizată de Eugeniusz Kłosek în lucrarea *Świadomość etniczna i kultura społeczności polskiej we wsiach Bukowiny rumuńskiej* [Conștiința etnică și cultura comunității poloneze din satele Bucovinei românești], Wrocław, 2005. Religia a devenit un element important al identității naționale a polonezilor care trăiau, de exemplu, în Belarus, sau a grupurilor etnice de ucraineni și belaruși care trăiesc în Polonia, fapt pe care îl menționează Ewa Dzięgiel, în lucrarea *Polszczyzna na Ukrainie* [Limba polonă în Ucraina], Warszawa, 2003, passim.

BDD-A32641 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:28 UTC)

Graiurile poloneze din Bucovina românească, pe care le deosebeau Elena Deboveanu și Stanisław Gogolewski, moștenire a descendenților polonezilor care s-au stabilit pe aceste terenuri în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, diferă între ele în funcție de locul de proveniență a utilizatorilor și de caracteristicile specifice limbii. În prezent, o parte din ele pot fi considerate obiecte ale analizei sociolingvistice pe cât de interesante, pe atât de perisabile. Cercetările pe care le-am făcut în România, începând din anul 2013, sunt axate pe analiza a trei graiuri: 1) graiul satelor Bulai și Mihoveni (și Frumoasa); 2) graiul satului Cacica și 3) graiul satului Vicșani[9]. Ele au constituit baza formulării tezei că aceste dialecte dispar[10] □ și acesta este un proces care coincide cu fenomenul de „dispariție a limbii", temă care îi interesează pe lingviștii din întreaga lume[11]. Cauzele acestui proces sunt, printre altele, dispariția generației celei mai vârstnice a utilizatorilor graiurilor și lipsa transmiterii limbii din generație în generație.

Aceste graiuri trebuie tratate ca fiind pe cale de dispariție, iar procesul de dispariție în sine ca fiind avansat și – după cum se pare – ireversibil. Însă, ele (precum și modificările lingvistice observate) constituie mărturia istoriei comunităților analizate și a identității membrilor acestora. Rezultă din însăși natura limbii: „Dialectul regiunii respective pătrunde în structura acesteia și o modelează, devenind un element de identificare și un exponent regional sau al moștenirii culturale locale. În această variantă a limbii, orientată teritorial și păstrând ceea ce nu poate conține registrul lingvistic general, se află patrimoniul special, care constă nu numai în moștenirea formelor lingvistice, dar și a întregului sistem de valori universale, intacte, inclusiv interesul pentru lumea înconjurătoare direcționat spre necesitatea de a denumi până și cel mai mic element din realitatea înconjurătoare, precum și capacitatea de a discerne și valorifica lumea"[12]. Așadar, dialectele nu înseamnă numai limba, ci și sfera obiceiurilor și a credințelor, strâns legate de religiozitatea populară și de înțelepciunea de viață moștenită. Tocmai de aceea, în această unică „oglindă a limbii", după cum scrie Hans

[9] Vicșani este denumirea care a intrat în vigoare începând din anul 1918. Satul este cunoscut și apare în literatura de specialitate cu denumirea poloneză Ruda.

[10] Unul din motivele principale ale acestui fenomen îl constituie schimbările demografice rapide. Adam Rossmanith, pe baza cercetărilor proprii efectuate în Bucovina în anii 2011–2013, relatează că în anul 2012, în Bulai trăiau în familii poloneze 99 de persoane – dintre care 72 de polonezi; în Cacica, 103 persoane – dintre care 68 de polonezi, în timp ce în Vicșani (Ruda) 83 de persoane – dintre care 48 de polonezi. Cf. A. Rossmanith, „Język polski, struktura etniczna i religijna w skupiskach polskich na Bukowinie w latach 2011–2013 w świetle badań terenowych", în E. Wieruszewska-Calistru, K. Stempel-Gancarczyk (red.), *Historia i dzień dzisiejszy relacji polsko-rumuńskich* [Istoria și prezentul relațiilor polono-române], Suceava, 2017, p. 407.

[11] Vezi: D. Crystal, *Language Death*, Cambridge, 2000; N. Evans, *Dying words: Endangered languages and what they have to tell u*s, Malden, 2010; J. Holdeman, *Language maintenace and shift among the Russian Old Believers of Erie, Pennsylvania*, teză de doctorat nepublicată, Ohio State University, 2002.

[12] H. Pelcowa, „Gwara jako nośnik lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego", în J. Adamowski, K. Smyk (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, Warszawa, 2013, p. 219.

BDD-A32641 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:28 UTC)

Georg Gadamer, pot fi identificate nu numai concepţiile despre viaţă ale utilizatorilor acestora, dar şi structura culturii lor[13].

În limba şi cultura comunităţilor poloneze din România apar multe teme şi subiecte a căror importanţă şi valoare o conştientizează nu numai cercetătorii, dar şi locuitorii regiunii respective, abia pe parcursul efectuării studiilor de teren. Aceasta poate fi o coincidenţă, dar de cele mai multe ori apare în timpul unui lung proces de cercetare. Adeseori, interlocutorii, în faza de început a cercetărilor, îl tratează pe cercetător ca pe o „persoană din afară" – cu o mare doză de neîncredere. Situaţia interviului determină şi anumite comportamente specifice limbajului – cei intervievaţi se străduiesc să răspundă la întrebări, făcând aceasta în situaţiile obişnuite din viaţa cotidiană, care le absorb atenţia. Perspectiva cercetării se schimbă odată cu trecerea timpului şi, fără îndoială, aceasta este valoarea indubitabilă a studiilor longitudinale. De asemenea, se modifică atitudinea celor intervievaţi faţă de cercetător. Prin participarea lui la viaţa lor zilnică, cunoaşterea vieţii lor, a bucuriilor şi a grijilor, el devine cineva „de-al lor". Interlocutorii, din ceea ce am avut ocazia să observăm pe parcursul cercetărilor din Bucovina, odată cu trecerea timpului, sunt din ce în ce mai dispuşi să împărtăşească din cunoştinţe şi, cu mult mai multă răbdare, explică problemele care îi sunt neclare cercetătorului. Datorită participării active, a devenit posibilă şi observarea unor elemente ale culturii care, de obicei, scapă atenţiei în timpul cercetărilor direcţionate spre verificarea unor anumite ipoteze.

Importanţa studiilor de teren pentru comunităţile analizate este demonstrată de lucrarea menţionată la început, *Mărturia unui patrimoniu pe cale de dispariţie. Limba polonă în Bucovina: România – Ucraina*, autori fiind Helena Krasowska, Magdalena Pokrzyńska şi Lech Aleksander Suchomłynow. Acesta este primul studiu complet referitor la limba polonezilor care locuiesc în întreaga Bucovină – a ţinutului istoric aflat în prezent la graniţa dintre două ţări, România şi Ucraina. Cercetările efectuate în cadrul proiectului de grant, la care am participat şi noi, au avut un caracter emic – obiectivul lor principal era captarea perspectivelor utilizatorilor, care a putut fi realizată datorită interviurilor aprofundate, cu elemente de naraţiune.

Cercetările pe care le-am efectuat în Bulai, Ruda, Cacica, Mihoveni şi Frumoasa, atât în anii anteriori grantului la care aveam calitatea de contractantă, cât şi în cadrul acestuia, au arătat cât de importante sunt pentru membrii comunităţilor individuale conversaţiile despre limba şi cultura lor. Acestea pot fi surse de informaţii complet noi pentru înşişi utilizatorii culturii. În consecinţă, aceştia dobândesc conştientizarea valorii acelor elemente care li se păreau de mică importanţă sau „obişnuite", aşadar care nu merită o atenţie specială. Un exemplu al unei astfel de situaţii este povestea „descoperirii" valorii unui preparat culinar local din Bulai – aşa-numita „kapusta ziemniacanna".

[13] H. G. Gadamer, „Człowiek i język", în G. Godlewski, A. Nencwel, R. Sulima (red.), *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa, 2004, p. 154.

BDD-A32641 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:28 UTC)

„Kapusta ziemniacanna” (kapusta ziemniaczana) este una din mâncărurile tradiționale poloneze, preparate și în ziua de azi în Bulai, sat înființat de către nou-veniții din zonele Ropczyce și Kolbuszowa[14]. Dr. Janusz Radwański, de la Muzeul Culturii Populare din Kolbuszowa, a atras atenția asupra mâncării „kapusta ziemniacanna”. Acesta scria: „Atât denumirea, cât și mâncarea sunt tipice numai pentru o singură regiune din Puszcza Sandomierska [codrii din regiunea Sandomierz], pentru zona Kolbuszowa. Cercetările Muzeului Culturii Populare din Kolbuszowa, finalizate recent și realizate în cadrul proiectului «Moștenirea culinară a locuitorilor vechilor codrii din regiunea Sandomierz», au confirmat că mâncarea numită «kapusta źmiocano» o cunoșteau doar lasowiacy[15] din partea sudică a regiunii forestiere. Fiind un fel de mâncare tipică a culturii populare a unui grup restrâns de lasowiacy și având o tradiție confirmată a modului de preparare, a fost înscrisă pe Lista produselor regionale a Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale. Este greu de găsit un exemplu mai elocvent al legăturilor existente între cultura mazurilor din zona Codrilor din regiunea Sandomierz și mazurii din Bucovina. Prezența acestui fel de mâncare în împrejurimile Sucevei în a doua decadă a secolului al XXI-lea, într-o formă neschimbată față de forma primară poloneză arată că cel puțin unele elemente ale culturii aduse de către coloniști la sfârșitul secolului al XIX-lea din zona Codrilor din Sandomierz s-au păstrat printre mazurii din Bucovina”[16]. „Kapusta ziemniacanna” era, demult, preparată în Bulai în multe case, după cum își amintesc interlocutorii. Cei mai tineri își amintesc despre această mâncare din copilărie ca fiind una tradițională poloneză. Datorită cercetărilor de teren în Bulai, „kapusta ziemniacanna” a fost „redescoperită” ca un element unic al patrimoniului cultural al polonezilor care locuiesc în acest sat. Îi distinge de alți utilizatori ai dialectelor poloneze, face o legătură directă cu locul de origine al strămoșilor lor, este un motiv de mândrie și un semn distinctiv la nivel global – această mâncare se prepară doar în două locuri din lume[17].

[14] Vezi: K. Stempel-Gancarczyk, „Catolicismul polonez în Bucovina românească – tradiție și eclectism (studiu de caz: Bulai–Moara)”, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, anul XXIV, nr. 2(49), 2017, pp. 421–428.

[15] Lasowiacy sau „lesioki” – cum singuri se autointitulau – sunt un grup etnic mixt din zona de sud-est a Poloniei, format dintr-un amalgam de populație venită din nord (din zona Mazowsze), din sud (din regiunea Małopolska), din est (cea de origine polono-rusă), existând și alte elemente etnice.

[16] J. Radwański „Język i kultura Mazurów spod Kolbuszowej jako kontekst do badań Mazurów z Bulaju”, în K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru (red.), *Związki polsko-rumuńskie w historii i kultrurze* [Legături istorice și culturale polono-române], Suceava, 2018, p. 495; K. Smyk, T. Pudłocki, I. Wodzińska (red.), *Puszcza Sandomierska od kuchni. Między tradycją a współczesnością*, Kolbuszowa, 2017, p. 45.

[17] Conform tradiției, „kapustę ziemniacanną” se pregătește fără varză (sic!), pe baza unui „borș acru” special: se tăiau mărunt cartofii și se înăcreau peste noapte în apă. Iată o rețetă a acestei mâncări, care ne-a fost încredințată de către domnul Kazimierz Mecek, născut în Bulai: „În Galiția era greu cu mâncarea. Așa că totul trebuia folosit. De exemplu, cartofii: cei mai mari erau pentru oameni, iar cei mai mici erau dați la animale. Dar se foloseau chiar și cartofii cei mici pentru oameni, făceau kapusta ziemniaczana (varză cu cartofi). Cartoful, oricât ar fi fost de mic, trebuia curățat și doar cojile

BDD-A32641 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:28 UTC)

Se poate presupune că, la fel ca în cazul Bulaiului, în limbile locuitorilor din Ruda şi Cacica se ascund „chei” similare ale realităţilor sociale. Această proprietate şi putere creatoare a limbajului P. Berger şi T. Luckmann o prezintă astfel: „*Ipso facto* imensele resurse de experienţă şi semnificaţii pot fi «aici şi acum» concretizate. Cu alte cuvinte, o lume întreagă poate fi amintită în orice moment prin intermediul limbii”[18].

Situaţia sociolingvistică a Bulaiului, Rudei şi Cacicăi nu este statică, după cum nu este nici o istorie închisă, deşi numărul utilizatorilor graiurilor este în continuă scădere. De asemenea, studiile de teren pot, în viitor, să determine modificarea atitudinii interlocutorilor faţă de graiurile poloneze pe care le vorbesc, printre altele, prin faptul că ei înşişi conştientizează semnificaţia extraordinară, unică a acestora.

La începutul studiilor noastre de teren în România, am presupus că ipotezele verificate în prealabil vor duce la concluzii clare despre procesele de dispariţie a limbii. Însă realitatea s-a dovedit mult mai complexă. Se pare că o înţelegere mai exactă a comunităţilor studiate poate deveni un punct de plecare pentru cercetări mult mai direcţionate, permiţând descoperirea semnificaţiilor şi sensurilor care, în analizele de până acum, au apărut doar în limbaj (cum ar fi numele mâncărurilor). Rolul cercetătorului de teren (inclusiv al lingvistului sau al sociolingvistului) nu întotdeauna se limitează sau este redus la colectarea şi prelucrarea datelor.

Fiecare dintre comunităţile analizate de noi se caracterizează prin trăsături specifice. Elementele culturii dominante în prezent (cea românească) pătrund în acestea în diferite grade, iar elemente ale culturii importante în trecut (ucrainene) au supravieţuit. Adeseori, ele „acoperă” o parte uitată sau pe care utilizatorii culturii o consideră puţin importantă: elemente care sunt moştenirea şi mărturia culturii poloneze a ascendenţilor lor.

Cercetările prin care mi-am propus să completez lacunele din analiza sociolingvistică referitoare la Bulai, Ruda şi Cacica au arătat că explorările următoare sunt posibile şi necesare, atât timp cât trăiesc utilizatorii culturii şi limbii respective. Ele pot conduce nu numai la noi concluzii, dar pot şi să influenţeze conştiinţa membrilor comunităţii respective şi, prin aceasta (chiar neintenţionat), să influenţeze soarta acesteia în viitor. După cum demonstrează exemplul Bulaiului, conştientizarea în prezent a valorii care se ascunde în propria limbă şi cultură poate deveni un stimulent pentru mărirea prestigiului acestora în conştiinţa utilizatorilor.

erau date animalelor. Şi din cartofii ăştia mici cât bobul sau cât o nucă sau chiar şi mai mici, se făcea varza asta. Şi se fierbea [...]. Trebuia pregătită cu o zi înainte. Puneau în oală, se turna apă cât să acopere cartofii, mai puneau o felie de pâine ca să înceapă să se înăcrească un pic [...]. Şi dimineaţa se punea la fiert, [...] se adăuga fasole fiartă, roşie [...]. În afară de asta, ca să aibă un gust mai bun [varza], se mai puneau jumări prăjite cu ceapă. Şi asta era… aşa spuneau că este kapusta ziemniaczana. Adică nu puneau deloc varză? Deloc!” (interviu din anul 2017).

[18] P. L. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa, 1983, pp. 75–76.

BDD-A32641 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:28 UTC)